

Біян Н. Р.,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені І. Франка, м. Дрогобич

АНТОНІМІЧНІ ТЕРМІНИ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті зроблено спробу проаналізувати причини та специфіку антонімічних відношень в англійській термінології туризму. Проведено класифікацію термінів-антонімів за різними критеріями. Встановлено перетин явищ антонімії та синонімії.

Ключові слова: антонімія, синонімія, термінологія, туризм.

В статье сделана попытка проанализировать причины и специфику антонимических отношений в английской терминологии туризма. Проведена классификация терминов-антонимов по разным критериям. Установлено пересечение явлений антонимии и синонимии.

Ключевые слова: антонимия, синонимия, терминология, туризм.

The paper focuses on the nature of antonymic relationships of terms in the sub-language of tourism. A classification of terms entering these relationships is offered on diverse criteria. Besides the interlacing of synonymy and antonymy is determined.

Key words: antonymy, synonymy, terminology, tourism.

З'ясування особливостей системної організації галузевих терміносистем, зокрема семантичних відношень між їх одиницями, є важливим у контексті розв'язання проблеми їх упорядкування і стандартизації, а також виявлення законів семантичного розвитку спеціальної лексики. Одним з важливих проявів системних відношень в мові є відносна протилежність її елементів [12, с. 12]. Сучасні лінгвістичні дослідження свідчать про активне функціонування антонімів у різних галузевих термінологіях [7; 19; 4; 9; 16 та ін.]. Не є винятком у цьому аспекті й англійська терміносистема туризму.

Актуальність статті зумовлена відсутністю комплексного висвітлення антонімічних зв'язків у термінологічній лексиці англійської субмови туризму та необхідністю виявлення специфіки явища антонімії в досліджуваній фаховій мові.

Мета даної статті – проаналізувати специфіку та причини виникнення антонімічних відношень в англійській фаховій мові туризму, провести класифікацію антонімів, що функціонують в термінологічній лексиці досліджуваної нами терміносистеми, а також дослідити зв'язок антонімії та синонімії.

На відміну від явищ синонімії, полісемії та омонімії, проблема антонімічних відношень в термінологічній лексиці не викликає стільки дискусій в термінознавстві, оскільки цей лексико-семантичний процес не суперечить специфіці терміна, тобто не порушує основних принципів термінології: точності, однозначності, стилістичної нейтральності, системності та прозорості [14, с. 134].

Наявність антонімічних зв'язків, які базуються на протилежності понять, виражених словами, є вагомим проявом системності термінологічної лексики. Антоніми використовуються для позначення крайніх точок термінологічного поля [17, с. 54].

Антонімічні відношення в термінологічних системах не відрізняються суттєво від аналогічних відношень в літературній мові [3, с. 79]. Хоча деякі вчені, розглядаючи проблему явища антонімії, все ж висловлюють думку про те, що термінологічній лексиці не властива здатність до антонімічного протиставлення [12, с. 85; 5, с. 75-85]. Зовсім іншої думки дотримується В.П. Даниленко. Вона вважає, що лексиці мови науки антонімія властива не менше, а навіть більше, ніж загальнолітературній мові. Причини цього криються в природі наукових понять [3, с. 79] та характері людського мислення. Передумовою антонімії як там, так і тут В.П. Даниленко, цитуючи Л.О. Новікова, називає той факт, що "суттєві відмінності об'єктивної дійсності відображаються як протилежні поняття в логіці і антонімічні значення в мові" [3, с. 79]. Вона наголошує на тому, що у науці протилежні поняття реально існують або вводяться як певна необхідність [2, с. 26]. Ш. Баллі бачить в антонімічних протиставленнях вияв природного нахилу людського розуму. Він вказує на легкість, з якою у свідомості мовця виникає логічний антонім. Дослідник пояснює це тим, що у нашій свідомості поняття закладені парами і кожне із слів завжди так чи інакше викликає уявлення про інше слово чи поняття [1, с. 139], тобто виникнення одного поняття в науці зазвичай супроводжується появою протилежного йому за змістом. До того ж мова науки, фіксуючи розумову діяльність людини в процесі пізнання, не може не володіти засобами, які б реалізували на лексичному рівні загальні закономірності цього процесу, якщо такими засобами (антонімами) володіє загальнолітературна мова. Як загальнолітературна мова загалом, так і її підсистема – термінологія, базується на єдиній основі – характері людського мислення [4, с. 3-4].

Ми погоджуємося з думкою Г.І. Одиноквої, яка стверджує: "... З одного боку, специфіка антонімії робить можливим поширення цього явища і на сферу термінології, з другого боку, явище антонімії в термінології викликане самою природою наукових знань" [13, с. 218]. Наука як відображення певної екстралінгвістичної реальності оперує протилежними поняттями, тому явище антонімії не лише не є стороннім для термінології, а навпаки саме "в термінології антонімія стала засобом вираження необхідних та неминучих явищ науки" [18, с. 318].

Таким чином, антонімічні відношення як засіб відображення мисленням людини протилежних явищ дійсності властиві не лише лексичним одиницям загальнолітературної мови, а й термінам як одиницям її підсистеми, адже термінологічна антонімія не лише не перешкоджає обміну спеціальною інформацією, а, навпаки, підтримуючи системність термінології, допомагає терміну виконувати його комунікативну функцію [8, с. 38].

Терміни-антоніми характеризуються цілком визначеними парадигматичними властивостями: фронтальною протилежністю і розрізненням за диференційною ознакою, тісно пов'язаною з її основною дефінітивною функцією [15, с. 186]. На думку Т.В. Михайлової, “семантична структура лексико-семантичних варіантів антонімічних термінів характеризується наявністю семи (сем), яка передає спільну для цієї пари родову ознаку, і диференційних сем, що позначають полярно протиставлені видові ознаки” [10, с. 278]. Антоніми не порушують, а підкреслюють виявлення мовної системності, бо ґрунтуються на відмінності всередині одного й того ж явища (якості, властивості, стану, руху тощо), відображають об'єктивно наявні в термінології протиставні явища [6, с. 201].

Результати проведенного нами дослідження дозволяють зробити висновок про те, що явище антонімії є характерним для англійської субмови туризму, де антоніми утворюють елементарні мікрополя і є необхідним засобом вираження реально існуючих протилежних відношень між поняттями досліджуваної нами галузі.

За формальною структурою англійські терміни-антоніми фахової мови туризму поділяються на наступні основні різновиди: **лексичні (або різнокореневі)** та **словотвірні (або спільнокореневі, граматичні, афіксальні)** антоніми. У лексичних антонімах значення протилежності реалізується шляхом семантичного протиставлення кореневих морфем. Цей тип антонімії представлений наступними прикладами: *dynamic package – static package, business travel – leisure travel, domestic tourist – international tourist*. Словотвірні антоніми – це терміни, які виражають значення протилежності за допомогою афіксальних морфем. В досліджуваній нами терміносистемі вони представлені здебільшого прикметниками, наприклад: *checked baggage – unchecked baggage, direct spending – indirect spending*.

Наше дослідження свідчить, що у терміносистемі туризму англійської мови переважають лексичні антоніми. Словотвірні представлені меншою кількістю пар. Переважно це терміни, які антонімізувалися за допомогою префіксів протилежного чи заперечного значення (*un-, in-, non-*): *accompanied baggage – unaccompanied baggage, direct spending – indirect spending, price competition – non-price competition*. В англійській термінології туризму протиставлення термінів може також здійснюватися з допомогою використання парних полярних префіксів, таких, наприклад, як *en-/de- (enplane – deplane), im-/ex- (immigration – emigration), in-/out- (inbound – outbound), down-/up- (downgrade – upgrade), on-/off- (online connection – offline connection)*.

Таким чином, словотвірні антонімічні відношення в досліджуваній нами фаховій мові реалізуються

а) шляхом протиставлення безпрефіксного слова префіксальному, наприклад: *checked baggage – unchecked baggage, scheduled – unscheduled*. В даному випадку якісно порівнюються нейтральна та заперечна ознаки.

б) шляхом використання різних за значенням префіксів, наприклад: *emigrant – immigrant, inbound tour – outbound tour*.

Укладена в ході нашого дослідження вибірка містить приклади антонімічних пар, які складаються з фразових дієслів, протиставлення яких реалізується за допомогою використання парних полярних постпозитивних елементів, таких, наприклад, як *in/out (check in – check out)* та *down/up (mark down – mark up)*. До вибірки також входять утворені від таких дієслів в результаті конверсії іменники, наприклад: *check-in – check-out, markdown – markup*. Фразові дієслова та їх конверсійні варіанти становлять нечисленну групу антонімів у термінології туризму сучасної англійської мови.

За структурою у термінолексичній фахової мови туризму можна виділити терміни-антоніми **однослови**: *enplane – deplane, off-line – on-line, latitude – longitude*. Незначну групу антонімів складають **композиції**, в яких антонімічність одного з компонентів складного слова спричинює антонімію всього терміна: *long-haul – short-haul, long-stay – short-stay*. Проте найчисленнішу групу виявлених нами антонімічних пар у складі англійської підмови туризму становлять **словосполучення**, більшість з яких є аналітичними, найчастіше атрибутивними конструкціями з двох або більше компонентів, що передають видові поняття і складаються з терміна – виразника родового поняття й антонімічних атрибутів [11, с. 13], наприклад: *guest rooms – public rooms, tourist generating country – tourist receiving country, domestic same-day visitor – international same-day visitor*. “Номінації родових антонімічних термінів-словосполучень виражають єдність протилежних понять, атрибутів – протилежні їхні ознаки, тобто значення атрибутів протиставляються за одним із семантичних компонентів” [15, с. 190]. Протиставлювані компоненти таких термінів-словосполучень, за твердженням Т.В. Михайлової [11, с. 13], можна поділити на три групи:

1) такі, що мають антонімічні зв'язки і в загальноживаній мові: *long – short (long holiday – short holiday), entry – exit (entry visa – exit visa), high – low (high season – low season)*;

2) такі, що антонімізуються і в інших терміносистемах: *dynamic – static (dynamic package – static package), active – passive (active tourism – passive tourism)*;

3) такі, що перебувають в антонімічних зв'язках лише в межах терміносистеми туризму: *open – cash (open bar – cash bar), generating – receiving (generating country – receiving country)*.

Терміни останньої групи поєднуються в антонімічні пари, які в загальноживаній лексиці не є антонімами. Таке поєднання свідчить про відносну автономність термінологічної системи, порівняно з лексичною системою мови взагалі. Протилежність таких термінів без знання дефініції поняття іноді виявити важко. Наприклад: *open bar* – “a bar at a party, wedding, or other social function where drinks are served free of charge”; *cash bar* – “a bar provided at a private function where those attending pay for their own drinks”.

За семантичним критерієм, тобто залежно від типу протилежності, антоніми англійської термінологічної підсистеми туризму поділяються на наступні різновиди: **контрарні, контрадикторні, комплементарні та векторні**.

Контрарні (градуальні) терміни-антоніми позначають два діаметрально протилежні видові поняття певного родового поняття, яке характеризується властивістю ступеневого зростання або спаду і між крайніми

виявами якого можливі проміжні ланки [16, с. 65]. Основна диференційна ознака антонімів контрарного типу – градуальність значень – дозволяє розширити антонімичну пару до ряду термінів, елементи якого розрізняються за ступенем вияву тієї чи іншої ознаки. Такі антонімичні одиниці не є типовими для досліджуваної терміносистеми, тому нами було зафіксовано лише одну пару даного виду:

allocentric – midcentric – psychocentric.

Контрадикторні антоніми утворюють пари, члени яких позначають полярно-протилежні поняття та взаємовиключають один одного. Для них зворотна імплікація заперечення носить обов'язковий характер (взаємне, двостороннє заперечення), оскільки їхні диференціальні семи експлікують несумісні ознаки, тобто мають взаємозаперечуючий зміст [20, с. 108]. Обсяги видових понять контрадикторної опозиції становлять увесь обсяг родового поняття й між ними немає проміжного поняття. Один з антонімів цієї пари заперечує відмінну сему в семантичній структурі другого антоніма, виключає, але не заміняє її ніякою іншою семою [11, с. 13]. Одиниці такої опозиції в основному представлені парами спільнокореневих термінів, один з яких утворений за допомогою заперечного словотвірного префікса, який має значення відсутності якої-небудь ознаки, наприклад:

price competition – non-price competition;

scheduled – unscheduled;

accompanied baggage – unaccompanied baggage;

off-airport car rental firm – on-airport car rental firm.

Контрадикторні терміни можуть бути також виражені різнокореневими словами з протилежним, полярним значенням, наприклад:

green channel – red channel;

dry lease – wet lease;

self-catering accommodation – serviced accommodation.

Досить широко у терміносистемі туризму представлені комплементарні терміни-антоніми, які виражають не взаємозаперечення, а взаємне передбачення, додатковість (комплементарність). Вони відрізняються тим, що кожен член комплементарної опозиції характеризується позитивним змістом, не містить в собі негативних ознак. Такі одиниці співвідносяться на основі контрасту виражених ними ознак, не виключаючи один одного в межах понятійної пари. Вони доповнюють один одного до вираження меж прояву тієї чи іншої ознаки [13, с. 218-219]. Їхня протилежність не є градуальною, тобто комплементарна пара термінів не може бути розширена за рахунок середнього, проміжного компонента між протиставленими членами.

Комплементарність представлена в основному в термінологічних словосполученнях, побудованих на відношеннях роду і виду [13, с. 219]. Обсяги видових понять комплементарної антонімичної пари становлять увесь обсяг родового поняття, а один з антонімів не тільки заперечує відмінну сему у плані змісту другого антоніма, але й заміняє її іншою [11, с. 14], наприклад:

charter flight – scheduled flight;

back-of-house services – front-of-house services;

domestic visitor – international visitor;

push factors – pull factors.

Векторні антоніми – це антоніми із значенням протилежності різноспрямованих дій, рухів, ознак, властивостей. Вони мають усі семантичні характеристики комплементарних антонімів, які доповнюються лише наявністю спрямування, тому їх з повним правом можна вважати різновидом останніх [9, с. 8], наприклад:

entry visa – exit visa;

arrival card – departure card;

export tourism – import tourism;

inbound tour operator – outbound tour operator.

Серед векторних антонімів окремо виділяють антоніми-конверсиви. Вони відрізняються від усіх вище розглянутих типів тим, що характеризують не різні денотати, а один і той самий денотат або відображають погляд на одну і ту ж подію, ситуацію, але з різних точок зору(сторін), позицій. У випадку антонімів-конверсивів мається на увазі такий тип семантичного протиставлення, при якому різні поняття контрастують в логічному відношенні, будучи зворотними за своїм характером і спрямованістю призначення позначеннями одного і того ж явища, дії. Члени конверсивної опозиції виражають зворотні, парні дії, неможливі окремо. Зазвичай конверсивні терміни описують яку-небудь дію з позицій двох суб'єктів, обов'язкових учасників цієї дії [13, с. 218-219]. У ході аналізу нами було виявлено лише декілька пар антонімів-конверсивів:

bank buying rate – bank selling rate;

generating country – receiving country;

tourist generating country – tourist receiving country.

Виявлені нами під час дослідження пари антонімів репрезентують усі види протилежності, проте, як показав аналіз фактичного матеріалу, в терміносистемі туризму англійської мови переважають терміни-антоніми контрадикторного, комплементарного та векторного типу.

У термінологічній лексиці галузі туризму спостерігаємо перетин синонімічних та антонімичних зв'язків, які отримали різні найменування серед сучасних лінгвістів: антонімо-синонімічний блок [21, с. 63], термінологічне антонімично-синонімічне об'єднання [11, с. 14]. Л.І. Фурсова в такому випадку використовує термін "антонімичний ряд", під яким вона розуміє ситуацію, коли терміну протиставляється більш ніж одне слово або дві взаємозамінні між собою одиниці – абсолютні синоніми [19, с. 223]. Отже, між синонімічними рядами виявляються симетричні антонімичні відношення: вони утворюють мікросистему, де антонімичні компоненти взаємно пов'язані з мікросистемою синонімічного ряду. У такому випадку можна говорити про антонімію

синонімічних рядів або синонімію антонімічних протиставлень [7, с. 108]. У результаті дослідження термінів підмови туризму ми виявили декілька таких антонімічно-синонімічних об'єднань, наприклад: *checked baggage – unchecked baggage = hand baggage = carry-on baggage*. Даний приклад демонструє наявність протилежності між спільнокореновими (*checked baggage – unchecked baggage*) та різнокореновими (*checked baggage = hand baggage; checked baggage = carry-on baggage*) одиницями, три з яких – *unchecked baggage, hand baggage, carry-on baggage* є абсолютними синонімами. У антонімічно-синонімічному ряді *long holiday = long vacation – short holiday = short vacation = short break* термін *long holiday*, маючи абсолютний синонім *long vacation* протистоїть трьом терміносполукам *short holiday, short vacation* та *short break*. Як бачимо, перетин антонімічних та синонімічних відношень зустрічається, як у словотвірних, так і в лексичних антонімічних рядах.

Антонімічно-синонімічні зв'язки у досліджуваній нами фаховій мові виявляються в таких структурах [21, с. 62-63]:

1) парній чотиричленній:

host bar = open bar – no host bar = cash bar;

domestic travel = domestic tourism – international travel = international tourism;

2) парній шестичленній:

export tourism = inbound travel = inbound tourism – import tourism = outbound travel = outbound tourism;

3) непарній:

high season = on-season = peak season – low season = off-peak = off-season = value season.

Характерною особливістю англійської терміносистеми туризму є наявність у ній термінологічних антонімічних гнізд [11, с. 14], наприклад:

emigrant – immigrant, emigrate – immigrate, emigration – immigration;

inbound – outbound, inbound operator – outbound operator, inbound tour – outbound tour, inbound tour operator – outbound tour operator, inbound travel – outbound travel, inbound tourism – outbound tourism.

Таким чином, антонімія, властива не лише лексичним одиницям загальноживаної мови, а й термінології, зокрема фаховій мові туризму, адже вона не тільки не перешкоджає обміну спеціальною інформацією, а, навпаки, будучи однією з найважливіших категорій системної організації термінології, допомагає терміну виконувати його функції. Наявність антонімічно-синонімічних об'єднань в англійській терміносистемі туризму є свідченням того, що явища синонімії та антонімії як два найважливіші різновиди семантичних відношень існують у мові в тісній єдності.

Література:

1. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с.
2. Даниленко В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов / В. П. Даниленко. // Исследования по русской терминологии. – М. : Наука, 1971. – С. 7–67.
3. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
4. Долгова И. А. Семантическая характеристика терминологических антонимов (на материале химической терминологии): дисс. ... кандидата филол. наук: 10.02.01 / И. А. Долгова. – Ленинград, 1984. – 221 с.
5. Капанадзе Л. А. О понятиях “термин” и “терминология” / Л. А. Капанадзе // Развитие лексики современного русского языка. – М. : Наука, 1965. – С. 75-85.
6. Колган О. Антонімія української гірничої термінології / О. Колган. // Вісник: Проблеми української термінології. – Львів : Національний університет “Львівська політехніка”. – 2008. – № 620. – С. 200-203.
7. Куделько З. Антонімія в терміносистемі ринкових взаємин / З. Куделько. // Проблеми української термінології: зб. наук. праць. – Львів : Ліга-Прес, 2004. – С. 106-108.
8. Кукля Е. Г. Сопоставительное исследование терминисистем лингвистической семантики (На материале концепций языкового значения Лондонской лингвистической школы): дисс. ... кандидата филол. наук: 10.02.19 / Е. Г. Кукля. – Ленинград, 1989. – 225 с.
9. Лепеха Т. В. Лексико-семантичні та словотвірні-структурні особливості судово-медичної термінології: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Т. В. Лепеха; Дніпропетр. держ. ун-т. – Д., 2000. – 19 с.
10. Михайлова Т. В. Антонімія в українській науково-технічній термінології / Т. В. Михайлова. // Вісник Харківського університету. – Серія Філологія. – 2000. – № 491: Традиції Харківської філологічної школи: До 100-річчя від дня народження М. Ф. Наконечного. – С. 278-282.
11. Михайлова Т. В. Семантичні відношення в українській науково-технічній термінології: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 / Т. В. Михайлова. – Харків, 2002. – 20 с.
12. Новиков Л. А. Антонимия в русском языке: Семантический анализ противоположностей в лексике / Л. А. Новиков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1973. – 290 с.
13. Одиноква Г. И. К вопросу о типах антонимических противоположностей в терминологии / Г. И. Одиноква. // III Международные Бодуэновские чтения: И. А. Бодуэн де Куртенэ и современные проблемы теоретического и прикладного языкознания (Казань, 23-25 мая 2006 г.): труды и материалы: в 2 т. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2006. – Т. 2. – С. 217-219.
14. Павлова О. И. Особенности терминологической антонимии / О. И. Павлова. // Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції “Треті Каразинські читання: методика і лінгвістика – на шляху до інтеграції.” – Харків: Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – 2003. – С. 134-136.
15. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Л. : Світ, 1994. – 217 с.
16. Ріба О. М. Німецька фахова мова нафтової промисловості: структурно-семантичні та функціональні особливості: дис. на здоб. наук. ступеня канд. филол. наук: спец. 10.02.04 / О. М. Ріба; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2010. – 304 с.

17. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Наука, 1989. – 246 с.
18. Татаринов В. А. История отечественного терминоведения: в 3 т. / В. А. Татаринов. // Т. 2. Направления и методы терминологических исследований: Очерк и хрестоматия. – М., 1995. – Книга 1. – 334 с.
19. Фурсова Л. І. Особливості антонімічних відношень у сучасній англійській економічній субмові (парадигматичний аспект) / Л. І. Фурсова. // Вісник Житомирського держ. ун-ту. Філологічні науки. – 2008. – Вип. 39. – С. 222-226.
20. Цаголова Р. С. Лексико-семантические особенности политико-экономической терминологии / Р. С. Цаголова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1985. – 146 с.
21. Чорна О. Особливості вияву антонімії в українській податковій термінології / О. Чорна. // Українська мова – 2009. – № 4. – С. 58-64.
22. Cabré Maria Teresa. Terminology: theory, methods and applications / Maria Teresa Cabré. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1999. – 249 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

23. Dictionary of Leisure, Travel and Tourism. – London : Bloomsbury Publishing Plc, 2005. – Third Edition. – 346 p.
24. Jafari J. Encyclopedia of Tourism / J. Jafari. – New York : Routledge, 2000. – 683 p.
25. Medlik S. Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality / S. Medlik. – Oxford : Butterworth-Heinemann, 2003. – Third Edition. – 273 p.
26. Tourism Terms Made Simple. – Режим доступу : <http://www.ebdb.ru>
27. Travel Industry Dictionary. – Режим доступу : <http://hometravelagency.com/>
28. World Travel Dictionary. The dictionary for the Travel Industry. – London : Columbus Publishing Ltd, 1999. – 2nd Edition. – 256 p.